

MÉSZÖLY-HELYZET MA

– BAZSÁNYI Sándor. *M: Melléjegyzések Mészöly Miklós Megbocsátásához (és az újabb magyar epika legendáriumához)*. Budapest: Kortárs Kiadó, 2023, 311 lap –

GÖRÖZDI JUDIT

Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézet
főmunkatárs

judit.gorozdi@savba.sk

ORCID 0000 0002 6614 8986

■ Mészöly Miklós 1983-ban kiadott, mintegy negyven szabványoldalnyi kisregénye, a *Megbocsátás*, elemzések oldalszázait inspirálta, a külön kiadványba rendezettek túl (mint amilyen az 1986-os újjvidéki *Tanulmányok* vagy a 2001-es deKON-tanulmánykötet) monográfiafejezeteket, folyóiratcikkeket. Bazsányi Sándor most egy teljes monográfiát szentel neki, amely jó háromszáz oldalon járja körül a kisregény fogadtatását, irodalomtörténeti szerepét, szövegkontextusát az életművön belül és azon kívül is, viszonyát az irodalmi hagyományhoz és továbbmutató innovációját, de – nem utolsósorban – a szöveget magát is értelmezi: széles merítéssel és mélyre fúrva.

Bazsányi Sándor munkája, amely az *M* főcímet és a *Melléjegyzések Mészöly Miklós Megbocsátásához (és az újabb magyar epika legendáriumához)* alcímet viseli, és amely a Kortárs Kiadó gondozásában 2023-ban látott napvilágot, azt a célt tűzi maga elé, hogy felmérje az aktuális „Mészöly-helyzetet”, hogy megfogalmazza a maga választát arra a kérdésre, „Mit jelent ma nekünk Mészöly Miklós? És mit a *Megbocsátás*?” (7). Hiszen valóban: egy alkotó/életmű/szöveg csak a mindenkori, változó meghatározottságú, egyrészt a zajló művészeti-esztétikai folyamatokhoz kapcsolódó, másrészt az olvasói személyességben fogant újra- és újraértelmezésekben tud életre kelni, amelyek másképp és mást látnak, vagy akár ismételten felfedezik (a maguk számára is) ugyanazt. A monográfiaszerző tekintete ez esetben sokat fog be: újraolvassa a több évtizednyi Mészöly-recepciót, újraméri az egymásnak feszülő szemléletek és értelmezői közösségek által kialakított irodalomtörténeti pozíciót az irodalom további alakulástörténete alapján is, újraértelmezi a mészölyi eljárások és poétikai megfontolások helyi értékét, egybevetve a teljes életmű legkülönbözőbb szövegeivel (és al-

kotói nyilatkozataival), illetve a (világ)irodalmi hagyománynak a Mészöly-művekben hivatkozott/sugalmazott elemeivel.

A könyv első blokkja azt az irodalmiságot vizsgálja a szépíró alkata, művészetfelfogása alapján, amely a szövegben a létnek mint közérzetnek a megragadására tesz kísérletet, s amely zavart okoz a – Bazsányi által kettőskönyvelésűnek nevezett, azaz dichotómiákban gondolkodó – irodalomkritikai és -történeti megközelítés/besorolás számára. Áttekinti Mészöly, illetve az új próza színre lépésének kortársi (folyóirat)-tereit, közelebbről a *Jelenkor* és a *Holmi* viszonyát a mészölyi irodalmisághoz. A második blokk a *Megbocsátás* szöveggörnyezetére fókuszál, abból indulva ki, hogy „Mészöly »közérzeti« alapozású és poétikailag kidolgozott, szimbolikusan mintegy a *Megbocsátás*ban sűrűsödő irodalmisága [...] kódként működik a nyolcvanas évek prózájában” (73), amit a monográfiaíró a hatástörténetén keresztül (elsősorban Nadas Péter prózájában) és az értelmezéstörténetén keresztül (főleg Balassa Péter szövegeiben és az újvidékiek, illetve szegedinek aposztrofált értelmezői közösségek recepciója alapján) jár körül. A könyv harmadik blokkja tartalmazza a voltaképpeni *Megbocsátás*-elemzést, amely foglalkozik a paratextusokkal, a szöveg alakzatokra épülő kompozíciójával, idő- és térszerkezetével, történelemszemléletével, de mitokritikai, antropológiai megközelítéseket is magában foglal.

Kezünkbe véve Bazsányi Sándor könyvét, a fő kérdés az, hozzá lehet-e még tenni valami érdemlegeset a *Megbocsátás*ról szóló terjedelmes szakirodalomhoz, azaz kiad-e az aktuális közelítés újabb szempontokat az interpretációhoz, kirajzol-e az időbeli távolság adta rálátás más irodalomtörténeti ívet a kisregénnyel kapcsolatban.

Az első lapok elolvasása után világossá válik, hogy a szerző „be van húzva” a Mészöly-világba, hogy nem az életmű szövegfelületén mozog, hanem a mélyére szállt, ahol olyan metaforikus aurával bíró fogalmak működtek az irodalom és alkotás összefüggéseit, mint „közérzetiség”, „ráfogás”, „nyelvi dudvásítás”, „rés”, „szimultanista téboly”, „rendezett káosz”. Bazsányi magabiztosan dolgozza össze Mészöly különböző időszakokban született művészeti esszéinek, műhelynaplóinak és az íróval Szigeti László által készített könyvinterjúnak a vonatkozó reflexióit, egyfajta belső mészölyi irodalomelméletet építve fel. Ezt aztán a szövegelemzés során is hasznosítja, kiegészítve a *Megbocsátás* ihlette, és az értelmezésben központiávatott fogalmakkal, mint „szövegvírus”, „Porszki-vírus”, „alakzatáradás” stb. A módszer érzékelteti, hogy Mészöly kísérletező és folyvást új poétikai irányokat bejáró írásművészete nehezen írható le általánosan használt terminusainkkal, kategóriáinkkal, hogy ennek az irodalomnak az autonóm viszonyrendszere belülről bontható ki érvényesen. Tulajdonképpen Mészöly több korábbi értelmezője is így járt el, de a Bazsányi által re(/meg)konstruált Mészöly-irodalomelmélet a széles alapozása, a könyv teljes analizésében való érvényesítése, újabb és újabb szempontokat bevonó érvelése alapján válik meggyőzővé és koherenssé. Szimpatikus a monográfiaszerző alászállása a Mészöly-univerzumba. Magával ragadó (és ismerős). Angazsálttá teszi az *M* olvasóját, hiszen ebben a könyvben tettekről van szó, az irodalomalkotás és irodalomértés hitelességének tétjeiről! És természetesen veszélyt is rejt: a fogalmi apparátus definíciójának a hiányai

(hiszen ha Mészöly meg is határozza fogalmait, többféleképpen és – nyilvánvalóan – szépirodalmi eszközökkel teszi, Bazsányi pedig Mészölyvel definiál, illetve a kisregény-elemzésben mészőlyi impulzusok alapján kreál) nagyobb teret hagynak az értelmezésben az olvasó szubjektív rákapcsolódásával számoló metaforikus hatásnak. Másképpen fogalmazva: a módszer bevezeti az olvasót a Mészöly-univerzumba, fogódzókat kínál számára a benne való elmélyült eligazodáshoz, de nem kívánja belőle kivezetni. Megjegyzem, nem biztos, hogy mindenáron ki kellene vezetnie (irodalomértésünk általánosabb horizontjának fogalmi rendjébe), hiszen a Mészölyvilág izgalmas terep, ahol jó elidőzni, ráadásul a könyv egyik jelzett célja az is, hogy a ma olvasóját visszavezesse hozzá, avagy irodalmári hozzáállás kérdése, hogy az irodalomelméletileg nem bekötött metaforikus fogalomalkotásnak hol jelöljük ki a határát.

A *Megbocsátáshoz* fűződő szak- és szépirodalmi szöveg nagy mennyisége is jelzi a szöveg kisugárzását, hogy hatáskörébe sokakat „behúzott”. Bazsányi azt is kimutatja, az egyes értelmezések milyen szellemi-művészeti kontextusban születtek, hogyan kapcsolódtak szerzőik irodalomfelfogásához. Az első összegző kiadvány, az Újvidéken 1986-ban megjelent *Tanulmányok* a helyi magyar tanszék köré csoportosuló szerzők innovatív szövegelemzései mellett a magyarországi recepció korábban már megjelent, fontos írásait is tartalmazza, szerepe a szöveg Mészöly-életműben való elhelyezésében domborodik ki, illetve abban, hogy körülrajzolja a mű kanonikus/irodalomtörténetileg megkerülhetetlen pozícióját, s az „új próza” áramlatán belüli „belső” fordulatként (Balassa Péter) prezentálja. A másfél évtizeddel későbbi, Szegeden 2001-ben kiadott deKON-tanulmánykötet megváltozott feltételek között és a rendszerváltást követő irodalomelméleti megújulás és szabadság lendületében született írásai a legkülönbözőbb értelmezési perspektívákat működtették. Bazsányi áttekintése a teljes kisregény-recepcióról – amibe a két tematikus publikáción kívül az egyéb helyen napvilágot látott elemzéseket is beveszi, például Thomka Beáta 1995-ös vagy N. Tóth Anikó 2006-os Mészöly-könyvét – az is kiderül, a „Mészölyértés módosulásaiból, elmozdulásaiból és nézőpontváltásaiból [...] miként vált újra és másképpen olvashatóvá a *Megbocsátás*.” (141). Ez az összevetés rendkívül izgalmas képet ad az időben változó irodalomszemléletünk dinamikájáról, ugyanúgy, ahogy a *Jelenkor* és a *Holmi* Mészölyhöz való viszonyát tárgyaló fejezet az irodalmi élet soktényezős dinamikájáról.

Egy recenzióban nincsen mód kitérni minden vonatkozásra. Nem részletezem például, hogyan határolja be a monográfiászerző a poétikai sajátosságok alapján a kisregény súlyát a mészőlyi életműben, a *Megbocsátás* a *Filmig* tartó redukcionista elbeszélésmód tapasztalatát is érvényesítő, de az anekdotikus történetmondáshoz ironikus formában visszatérő prózaeszmény szövegének tekintve, amely poétikai tekintetben egyenesen visz az egyébként sokat bírált *Családáradáshoz*.

Mindenképpen fel szeretném azonban hívni a figyelmet magára a mintegy százhusz oldalt kitevő szövegelemzésre. Bazsányi Sándor elemzése alapos, gondolkodó és érzékeny észrevételekkel teli. Sok vonatkozásra van figyelemmel: a kompozíció

szempontjából például egyrészt az alakzatosságra (a szereplő mint alakzat, a cselekményszegmens mint alakzat, a jelenet mint kép), másrészt az alakzatokká redukált kategóriák mellérendelő, illetve egyneműsítő megjelenítésére („áradására”). A mellérendeléses szerkesztés egyidejűsítő, illetve okozatiságot felszámoló következményeire. A képi szerkesztésből adódó narrációs hiányalakzatokra („résekre”) és a töredékességre.

Foglalkozik továbbá a korábban Szolláth Dávid által felvetett téri fordulat kérdésével, azt vizsgálja, miképpen íródik bele Mészölynél a térbe a történelmi idő, illetve miképpen képviselik az elbeszélés térvizonyai a történelmi tapasztalatot. Megállapítja, hogy a

„dél-dunántúli kisváros” olyan téridőalakzatként létezik, amely egyfelől része a Mészöly-életmű törésesen tagolt téridőszerkezetének, másfelől viszont nyilvánvaló kapcsolatban áll a szerző által „Pannóniának” vagy „Közép-Európának” nevezett világgal párhuzamos térségi-történelmi valósággal. (194.)

Bazsányi mindezt Szűcs Jenő, Bibó István és Thomka Beáta nyomán a nyugat-európai civilizációs folytonosságtól elkülönülő történelmi töredezettség régióbeli lét-tapasztalatával állítja párhuzamba, és a *Megbocsátás* egyes motívumaiban is felfedezi (pl. „a nyomorúság szépsége” kifejezésben Mészölynél Bibó „nyomorúság” szavának a visszhangjaként a kelet-európai kisállamokról írt értekezéséből).

Érdekes az az elemzésen bűvópataként végigvonuló gondolatmenet is, amely a kisregény címe, illetve keresztény utalásai alapján az erőszak és megbocsátás szövegbeni megjelenítését járja körül, illetve a szöveg világának pogány jellegét. (Ez utóbbi karakterisztikát hadd pontosítsam Nádas Péternek Bazsányi által is idézett észrevételével, amit éppen a *Megbocsátás* kapcsán tett: „A pogány, a keresztényitől nem megzabolázott barbár Miklósnál mindig szükségszerűen megjelenik. Nagysága részben ebben áll.”) A kisregény utalásai, illetve motívumai további közelítéseket is lehetővé tesznek, amelyeket Bazsányi a mitologikus allúziók alapján humanistaként, az állati és emberi közötti határelhomályosítás alapján antropológiaiként határoz meg. A morálisnak a humanista és antropológiai szemlélettel való ütköztetését fejtegetve fel a kisregény szövegében, az elemző sziporkázó mitokritikai összevetés segítségével mutatja ki a Mészöly-szövegbe inverzen transzformált mítosztöredékeket Ovidius *Átváltozások*jából. Eszerint három mítosz eseményei keverednek a dél-dunántúli kisváros családjának történetébe: a korábban Takáts József által elemzett Prokné, Philoméla és Téreusz története, majd Zeusz története Kallisztóval és Alpheusz története Arethuszával.

A *Megbocsátás* túlságosan keresztényi kontextust sugalló címével, amely sugalmazást a szöveg inkább ellenpontoszza, semmint kitölné, Bazsányi nem keveset foglalkozik (többek között a *Szövegbejárat* című alfejezetben). Végezetül ehhez fűznék egy szempontot, amely régóta nem hagy nyugodni. Nincs-e a megbocsátásnak a szövegben narratológiai implikációja (is)? Mészöly mellérendelő poétikai kí-

sérletei a realista próza diakrón folyamathoz kötött ok-okozati viszonyrendjének kiiktatását is célozzák, a szépíró nem hisz abban, hogy a világ egymást követő és egymásból kizárólagosan következő történések rendje szerint folya, s ilyenként hitelesen leírható volna. A megbocsátás, kegyelem a keresztény teológiai tartalmában egy, a kauzalitástól független, azaz akauzális folyamat, nem valaminek (pl. vétkes életnek) a következménye, hanem eleve (azaz időben már előre, októl akár függetlenül) adott isteni ajándék. Esetleg végiggondolásra érdemes, nem utalhat-e a megbocsátás fogalma erre a keresztény megbocsátáskeresőben megnyilvánuló akauzális működési mintázatra, amelyet egyébként a narráció is érvényesít: a kisregényben az „áradó” és az írónok erőszak-cselekedetébe torkolló események párhuzamosan, egyidejűleg bontakoznak ki az elfogadásukkal, és nemcsak a szereplők érzékelik eleve így magát a megtörténést, hanem az olvasó is.

„Vitán felül a »nagyok« legnagyobbikái közé tartozik Mészöly” (53) – írja Bazsányi Sándor, és sajnálattal állapítja meg, hogy ez manapság nem eléggé látszik. Nyilván jobb lenne, ha még jobban látszana, ha széles olvasótömegek részesülnének abban az intellektuális kalandban, amit a Mészöly-szöveg olvasása jelent. A dolgok természete persze nem ilyen. De meggyőződésem, hogy a legutóbbi években elvégzett munka, gondoljunk például a százéves évforduló körüli rendezvényekre és kiadványokra vagy Szolláth Dávid átfogó pályamonográfiájára, nemcsak irodalomtörténeti, hanem olvasóformáló jelentőséggel is bír. S kétségkívül ebbe a jelentőséget hordozó és adó sorba illeszkedik Bazsányi Sándor finoman felrajzolt *M*-je is, amely melléjegyzéseivel a *Mészöly Miklós*-képet tovább árnyalja, a *Megbocsátás*ban újabb meglepő összefüggéseket tár fel, s a megjelenése után negyven évvel új fényt vet a szövegre.